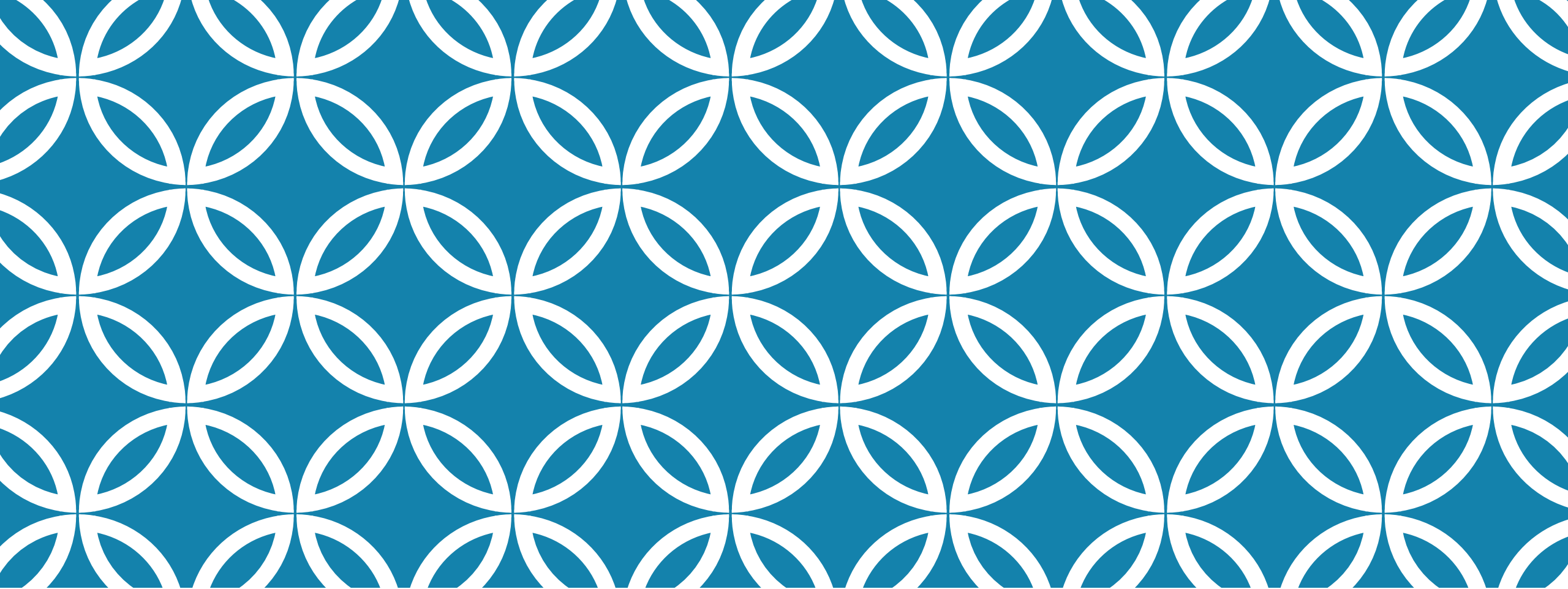

Τι είναι η Γλώσσα;

«Γλωσσολογία και Ελληνική Γλώσσα»
Διάλεξη 2, Ακαδ. Έτος 2021-2022

Σύνδεση με τα προηγούμενα

Στην προηγούμενη διάλεξη μάθαμε ότι η γλωσσολογία έχει ως στόχο την επιστημονική περιγραφή της γλώσσας. Ορίσαμε τη γλώσσα ως μια πολυσχιδή έννοια, με τρεις τουλάχιστον σημασίες:

1. *Langage*
2. *Langue*
3. *Parole*

Σε συνεργασία με τους συμφοιτητές / τις συμφοιτήτριές σας, θυμηθείτε τι σημαίνουν οι παραπάνω όροι

Διευκρίνιση

Όσα πούμε στη σημερινή διάλεξη αφορούν τη Γλώσσα, ως πανανθρώπινο χαρακτηριστικό (*language*), όχι κάποια συγκεκριμένη γλώσσα από τις πολλές που μιλούνται.

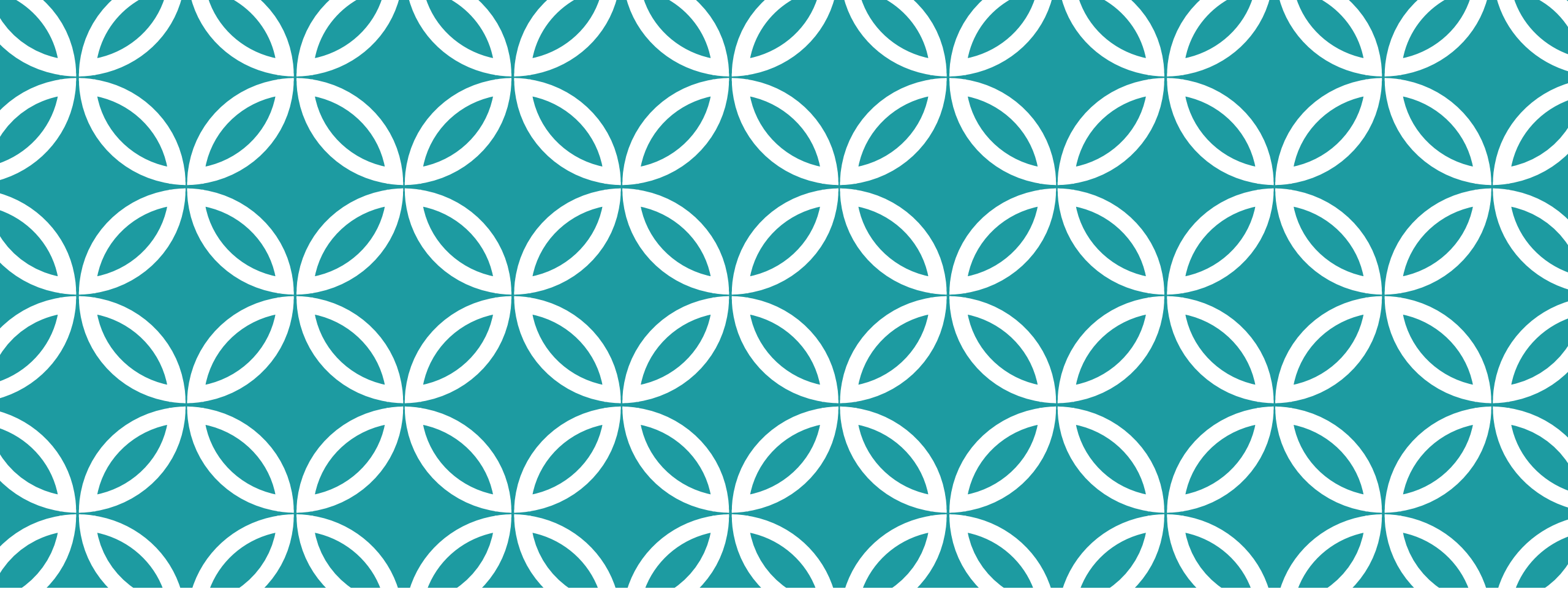

Στόχοι

Στη σημερινή διάλεξη θα μάθουμε:

- (α) για τις «γλώσσες» που χρησιμοποιούν τα ζώα
- (β) ποια χαρακτηριστικά γνωρίσματα διακρίνουν την ανθρώπινη γλώσσα
- (γ) πώς μπορούμε να ορίσουμε τη γλώσσα
- (δ) τι σημαίνει ότι «η γλώσσα είναι σύστημα» και πώς τη μελετάμε

Μη ανθρώπινη επικοινωνία

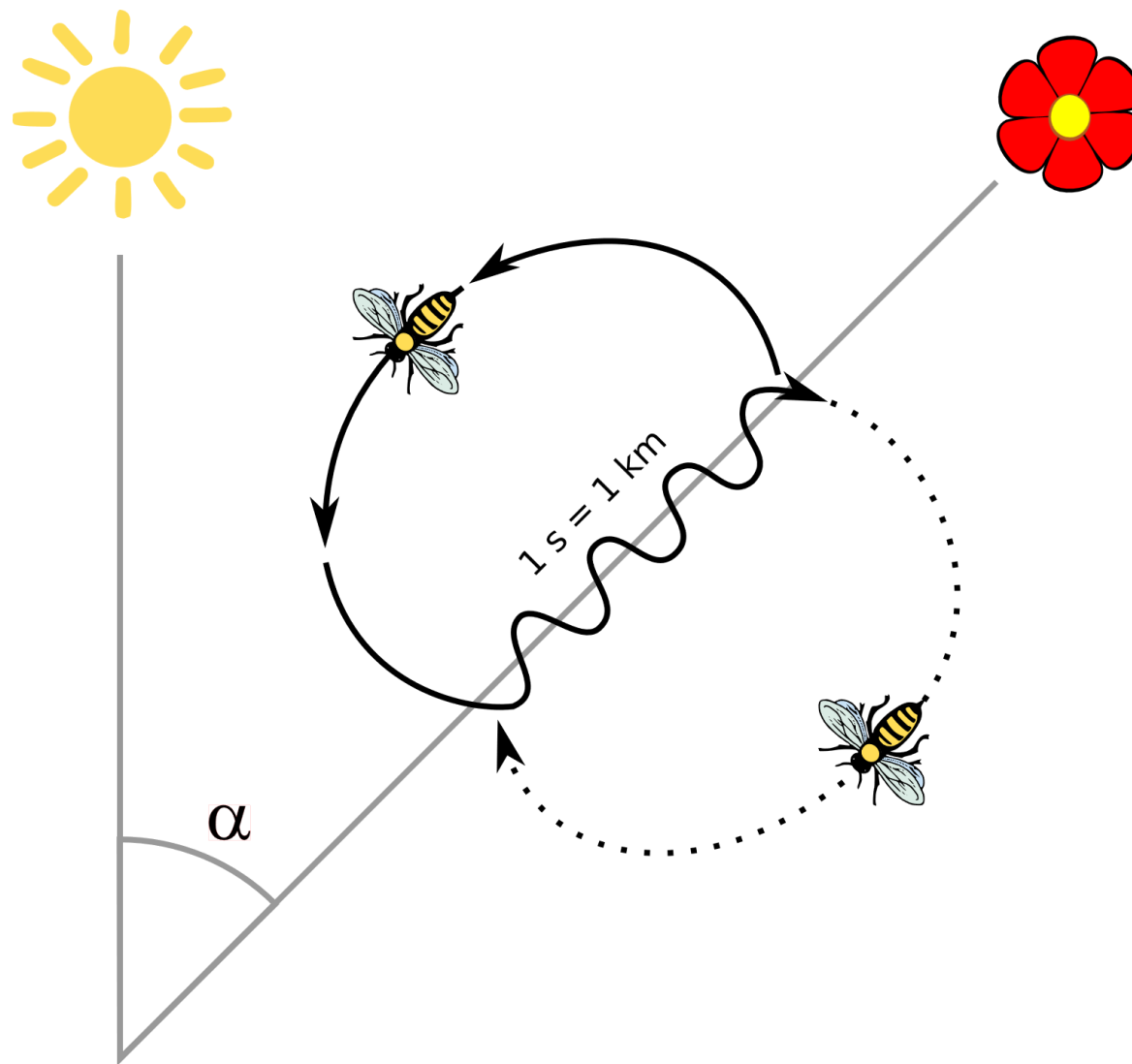
Η γλώσσα αποτελεί γνώρισμα
μόνο τ@ ανθρώπου;

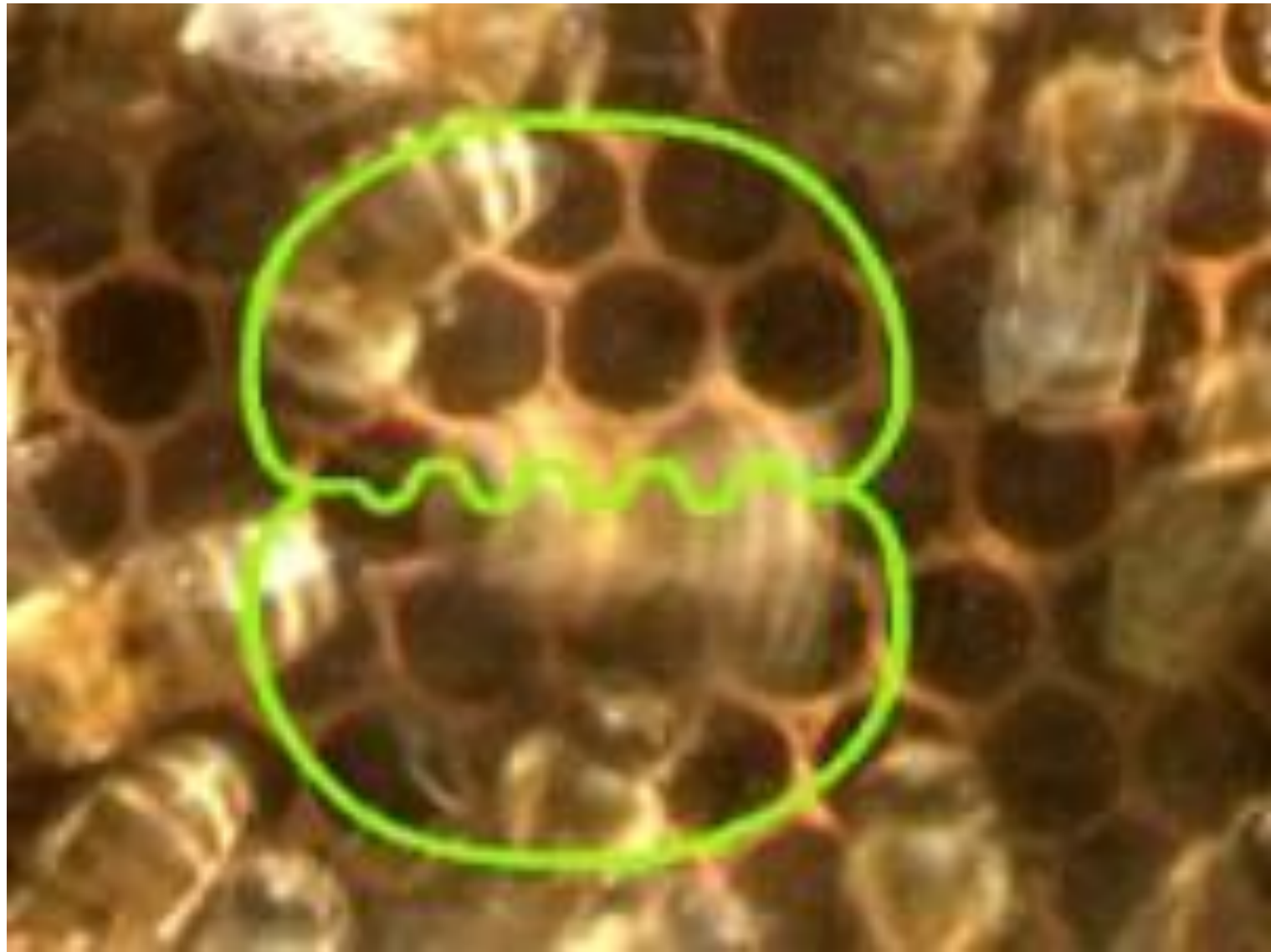

Ο «χορός» των μελισσών

Οι μέλισσες χρησιμοποιούν έναν κώδικα επικοινωνίας ώστε να ανταλλάξουν πληροφορίες σχετικά με το πού υπάρχει τροφή.

Ανάλογα με το πέταγμά τους μπορούν να δηλώσουν κατεύθυνση και απόσταση.

Είναι ο «χορός» των
μελισσών γλώσσα;

Σύστημα κραυγών των κερκοπιθήκων

Οι κερκοπίθηκοι (*Chlorocebus pygerythrus*) έχουν ένα υποτυπώδες σύστημα επικοινωνίας, αποτελούμενο από 27 διακριτές κραυγές με συγκεκριμένη σημασία.

Για παράδειγμα, όταν εντοπίζουν έναν κίνδυνο στο έδαφος βγάζουν μια συγκεκριμένη κραυγή, ενώ όταν εντοπίζουν κάποιο αρπακτικό στον αέρα, βγάζουν διαφορετική.

Αποτελεί το σύστημα
κραυγών του κερκοπιθήκου
γλώσσα;

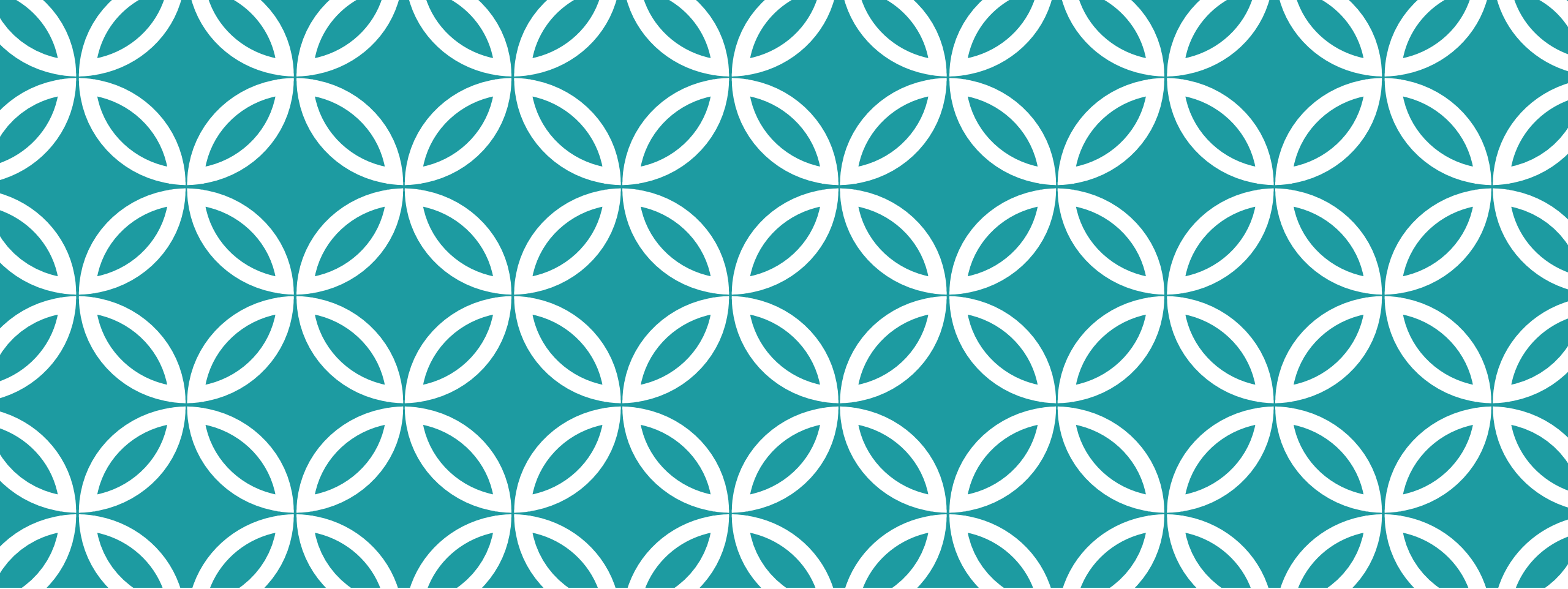
Πειράματα με ζώα

Πλήθος μελετών στις δεκαετίες 1960-1980, με σκοπό την εκμάθηση γλώσσας από ζώα (κυρίως πιθήκους)

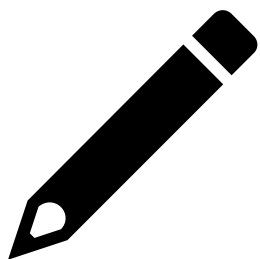
Παραδείγματα:

- Gua
- Washoe
- Koko
- Nim Chimsky

Αν και πολλοί πίθηκοι ανέπτυξαν την ικανότητα να εκφράζονται με νεύματα, φαίνεται πως υπάρχουν όρια στο εύρος και τη συντακτική πολυπλοκότητα όσων μπορούν να εκφράσουν.

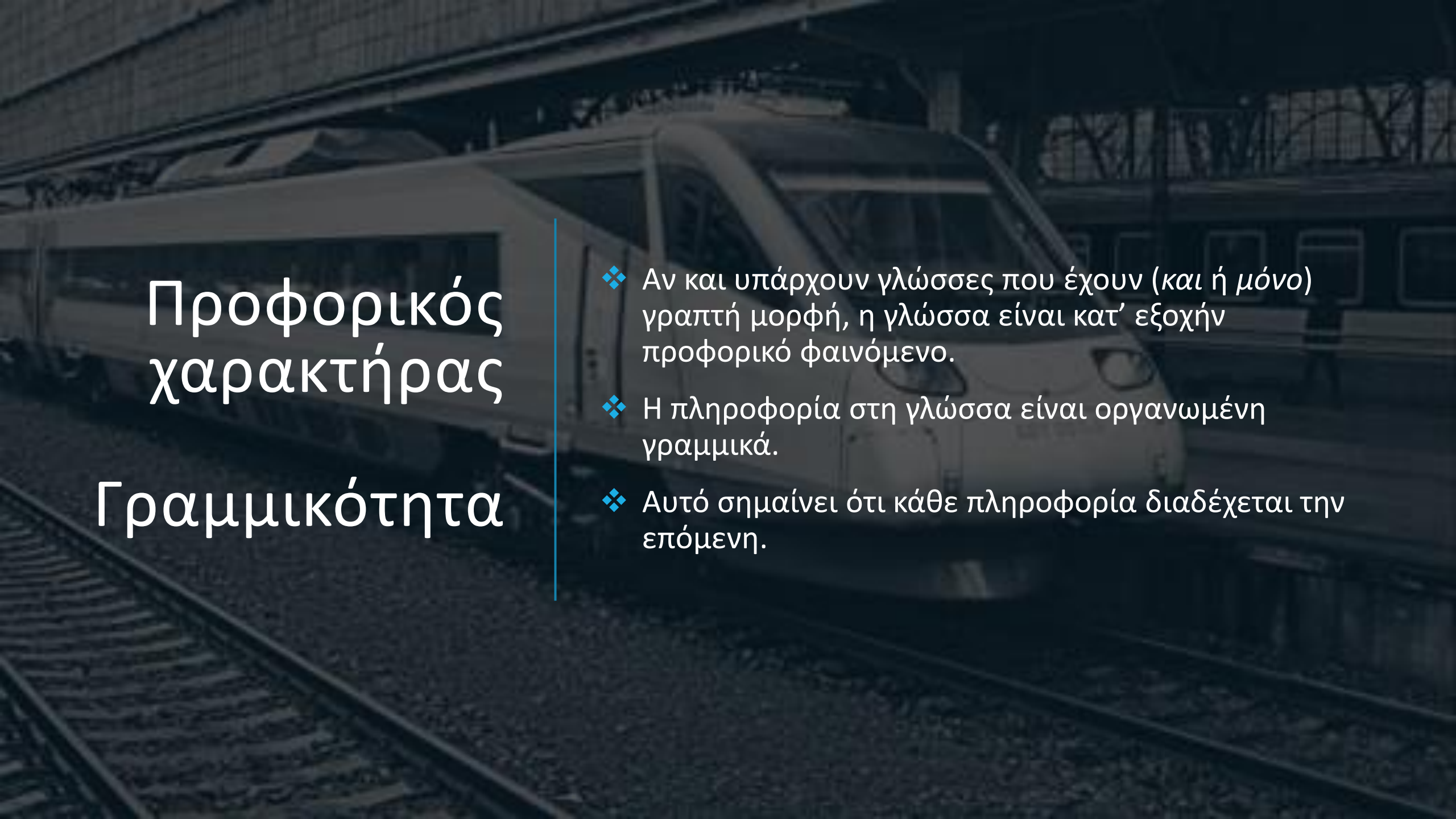
Γνωρίσματα της ανθρώπινης επικοινωνίας

Κάντε μια λίστα από τρία χαρακτηριστικά που διακρίνουν την ανθρώπινη γλώσσα από άλλους κώδικες επικοινωνίας

Καθολικότητα

- ❖ Η γλώσσα είναι μια μορφή συμπεριφοράς που είναι διαθέσιμη σε όλους τους ανθρώπους (με σπάνιες εξαιρέσεις π.χ. νευρολογική βλάβη).
- ❖ Δεν υπάρχει άνθρωπος που, μεγαλώνοντας σε ένα επαρκές γλωσσικό περιβάλλον, δεν θα κατακτήσει τη γλώσσα.
- ❖ Η γλώσσα κατακτάται με φυσικό τρόπο, μέσα από την καθημερινή αλληλεπίδραση.

Προφορικός χαρακτήρας Γραμμικότητα

- ❖ Αν και υπάρχουν γλώσσες που έχουν (και ή μόνο) γραπτή μορφή, η γλώσσα είναι κατ' εξοχήν προφορικό φαινόμενο.
- ❖ Η πληροφορία στη γλώσσα είναι οργανωμένη γραμμικά.
- ❖ Αυτό σημαίνει ότι κάθε πληροφορία διαδέχεται την επόμενη.

*Η πινακίδα αυτή δίνει
πολλές πληροφορίες
ταυτόχρονα. Αν
θέλουμε να
επαναλάβουμε το ίδιο
μήνυμα γλωσσικά, πώς
πρέπει να το
επαναδιατυπώσουμε;*

Διπλή άρθρωση

- ❖ Η γλώσσα συγκροτείται από ένα **κλειστό σύνολο** με συγκεκριμένους φθόγγους (στα ελληνικά: 5 φωνήεντα και 18-20 σύμφωνα).
- ❖ Τα 25 αυτά στοιχεία δημιουργούν ένα **ανοιχτό σύνολο** εκατοντάδων χιλιάδων λέξεων.

Προσοχή στη διαφορά
μεταξύ φθόγγων και
γραμμάτων!

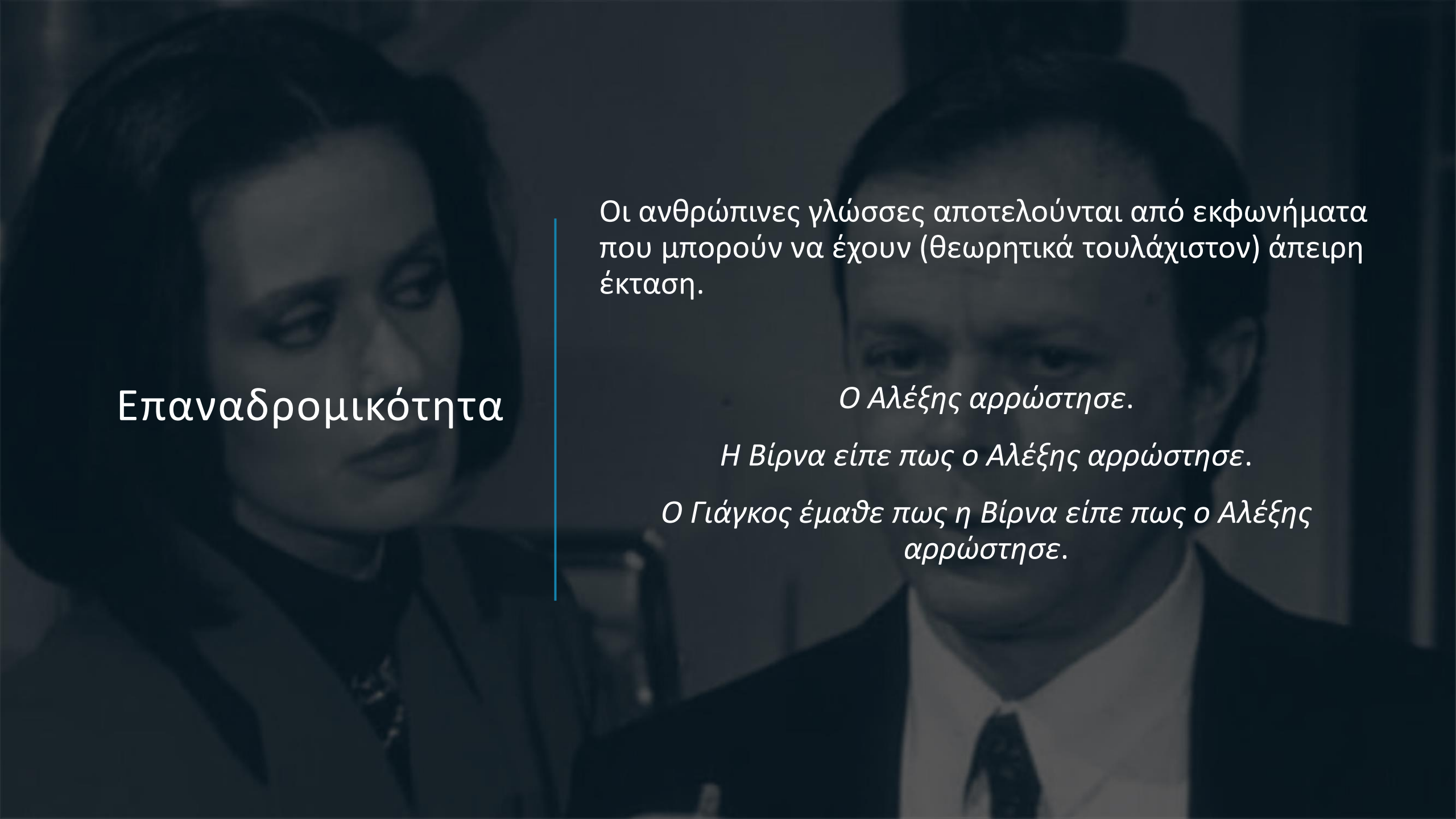
Δημιουργικότητα

- ❖ Η ανθρώπινη γλώσσα αποτελείται από έναν πεπερασμένο αριθμό σημείων (μερικές δεκάδες ήχους, μερικές εκατοντάδες χιλιάδες λέξεις).
- ❖ Με τα στοιχεία αυτά μπορεί να κατασκευάζει άπειρες προτάσεις.
- ❖ Μπορεί ακόμη να εμπλουτίζεται, κατασκευάζοντας νέες λέξεις.

εκφωνη
ματάκι;

Οι περισσότεροι από εσάς δεν θα έχετε συναντήσει μέχρι τώρα τη λέξη «εκφώνημα» και σχεδόν σίγουρα δεν έχετε ξανακούσει τη λέξη «εκφωνηματάκι» την οποία δημιούργησα τώρα. Ωστόσο αυτό δεν είναι εμπόδιο στο να γίνει κατανοητή.

Επαναδρομικότητα

Οι ανθρώπινες γλώσσες αποτελούνται από εκφωνήματα που μπορούν να έχουν (θεωρητικά τουλάχιστον) άπειρη έκταση.

Ο Αλέξης αρρώστησε.

Η Βίρνα είπε πως ο Αλέξης αρρώστησε.

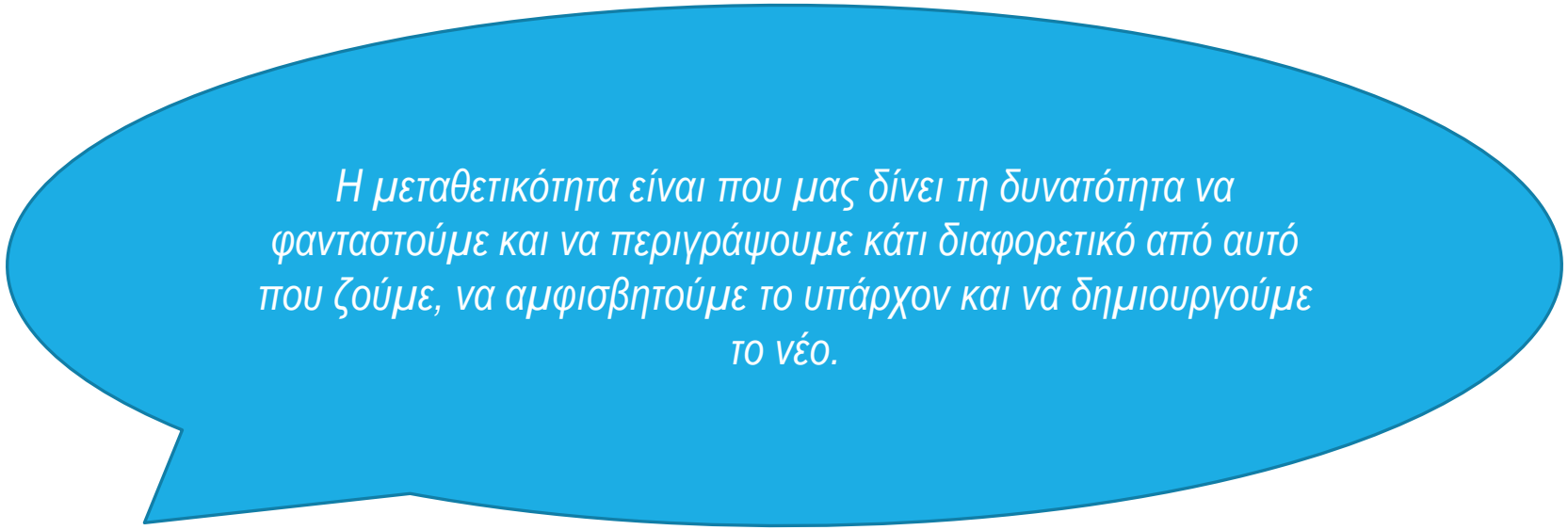
Ο Γιάγκος έμαθε πως η Βίρνα είπε πως ο Αλέξης αρρώστησε.

Μεταθετικότητα (μετάθεση)

- ❖ Πρόκειται για την ικανότητα που έχουμε να αναφερόμαστε σε καταστάσεις πέρα από την άμεση πραγματικότητα που βιώνουμε.
- ❖ Τα (άλλα) ζώα είναι σε θέση να δηλώσουν με διάφορους τρόπους πείνα, ευχαρίστηση, κίνδυνο κ.α. πράγματα που βιώνουν άμεσα.
- ❖ Ο άνθρωπος είναι όμως σε θέση να δηλώσει λεκτικά πράγματα που δεν υπάρχουν στο άμεσο περικείμενο, επειδή:
 - Συνέβησαν / θα συμβούν σε άλλη χρονική στιγμή
 - Είναι τοπικά απομακρυσμένα
 - Είναι αναληθή / φαντασιακά

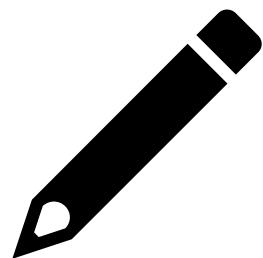
Για ποιο λόγο θεωρείται η
μεταθετικότητα ως μια από
τις σημαντικότερες ιδιότητες
της γλώσσας;

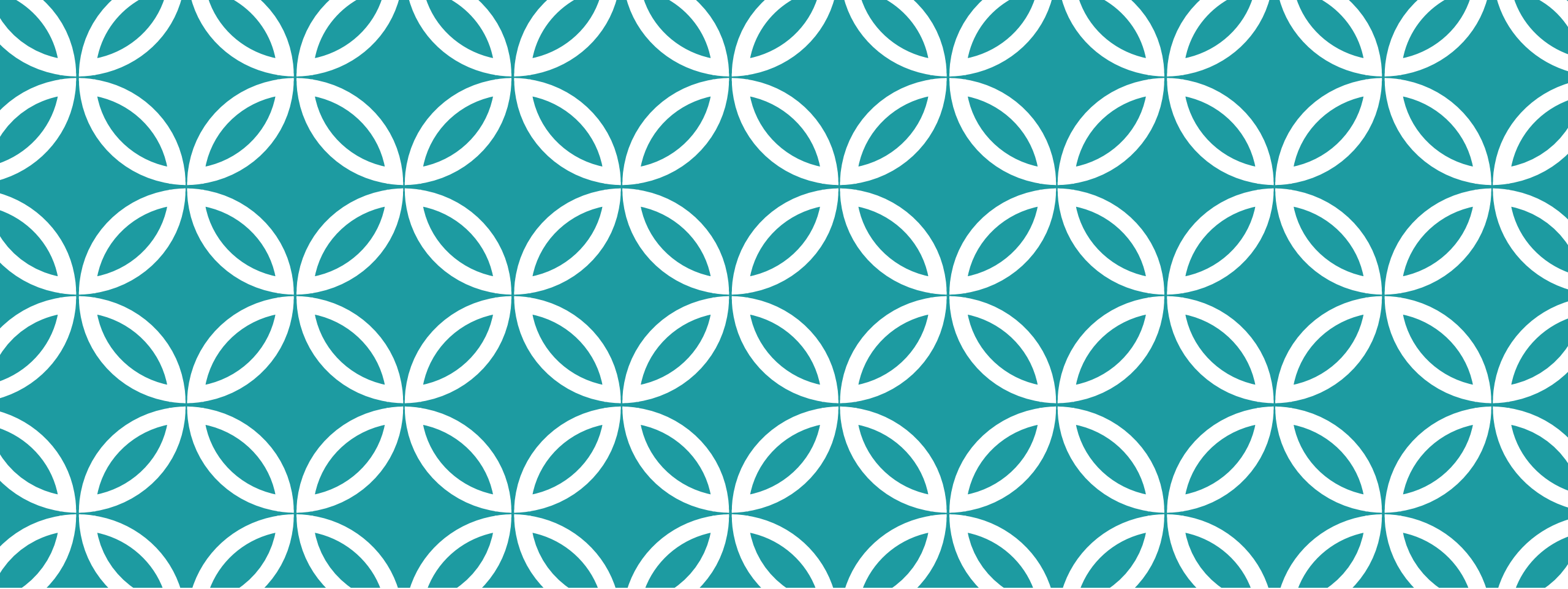
Η μεταθετικότητα είναι που μας δίνει τη δυνατότητα να φανταστούμε και να περιγράψουμε κάτι διαφορετικό από αυτό που ζούμε, να αμφισβητούμε το υπάρχον και να δημιουργούμε το νέο.

Ανακλαστικότητα

- ❖ Η ανθρώπινη γλώσσα έχει την ικανότητα να περιγράψει τον εαυτό της.
- ❖ Μπορούμε, π.χ., να χαρακτηρίσουμε ένα εκφώνημα: «Έδωσε μια περιληπτική απάντηση».
- ❖ Μπορούμε επίσης να αναπτύξουμε ορολογία για να περιγράψουμε τη γλώσσα (π.χ. «υποκείμενο», «φώνημα», «ετερόπρωτος προσδιορισμός»).

Με βάση όσα αναφέρθηκαν,
προσπαθήστε να δώσετε έναν
ορισμό της Γλώσσας

Τελικά τι είναι η Γλώσσα;

Γλώσσα (ένας ορισμός)

Η γλώσσα είναι ένα σύστημα επικοινωνίας, ιδιαίτερο στον άνθρωπο, που χρησιμοποιεί συνδυασμούς ήχων (και δευτερευόντως γραπτά σύμβολα) για να σημάνει έννοιες.

Χαρακτηριστικά των συστημάτων

- ❖ Κάθε σύστημα μπορεί να εμπεριέχει πολλά στοιχεία, η λειτουργία των οποίων αλληλοεπηρεάζεται.
- ❖ Τα στοιχεία που συγκροτούν ένα σύστημα μπορούν να είναι **ανομοιόμορφα** και **ετερογενή**.
- ❖ Αυτό που μας ενδιαφέρει, κυρίως, δεν είναι τα στοιχεία που συγκροτούν το σύστημα, **αλλά οι μεταξύ τους σχέσεις**. Το σύστημα είναι, ουσιαστικά, το πλέγμα των σχέσεων.
- ❖ Ένα σύστημα μπορεί να είναι οργανωμένο σε επίπεδα, το καθένα από τα οποία εμπεριέχει το άλλο. Ωστόσο, κάθε επίπεδο είναι εξίσου πολύπλοκο όσο και τα «ανώτερα» και «κατώτερα» από αυτό.
- ❖ Τα όρια του συστήματος μπορεί να είναι και θολά.

Η γλώσσα ως σύστημα σχέσεων

- ❖ Η γλώσσα αποτελείται από γλωσσικά σημεία.
- ❖ Ωστόσο, δεν είναι απλά μια συλλογή γλωσσικών σημείων.
- ❖ Είναι ένα **σύστημα**, δηλαδή ένα οργανωμένο σύνολο σημείων που αλληλοεπηρεάζονται.
- ❖ Αυτό που μας ενδιαφέρει είναι οι **σχέσεις** που σχηματίζουν τα γλωσσικά σημεία.
- ❖ Διακρίνουμε δύο είδη σχέσεων:
 - Σχέσεις μεταξύ των σημείων (π.χ. ομωνυμίες, υπωνυμίες, σύνθεσή, παραγωγή, σύνταξη)
 - Σχέσεις μεταξύ των σημείων και του περικειμένου (π.χ. ποιος μιλάει σε ποιον και γιατί;)

*Ο λαίμαργος γλωσσολόγος καταβρόχθισε
τα τοστάκια των παιδιών.*

Εστιάζοντας στις σχέσεις μεταξύ των σημείων

«Ο λαίμαργος γλωσσολόγος καταβρόχθισε τα τοστάκια των παιδιών»

Για να καταλάβουμε την πρόταση αυτή πρέπει να ξέρουμε:

- Τι σχέση έχει η λ. «καταβρόχθισε» με άλλες όπως «έφαγε», «απόλαυσε»... (τη σημασία της)
- Τι σχέση έχει η λ. «καταβρόχθισε» με τις συνεμφανιζόμενες λέξεις (το συντακτικό της ρόλο)

Οι σχέσεις αυτές αποτελούν τη «δομή» της γλώσσας.

Φωνητική και Φωνολογική ανάλυση

«Ο λαίμαργος γλωσσολόγος καταβρόχθισε τα τοστάκια των παιδιών»

- ❖ Η φωνητική και η φωνολογία είναι οι κλάδοι της γλωσσολογίας που μελετούν τις σχέσεις μεταξύ των ήχων που εντοπίζονται στο λόγο και τη γλώσσα.
- ❖ Παραδείγματα φωνολογικών φαινομένων:
 - Είναι ίδιος ο ήχος /k/ που ακούγεται στο /katavroxθise/ και το /tostakia/;
 - Στη λ. «παιδιών», υπάρχει ανάμεσα στο /δ/ και το /ι/ κάποιος ήχος που δεν εντοπίζεται στη λ. «παιδί»;

Μορφολογική ανάλυση

«Ο λαίμαργος γλωσσολόγος καταβρόχθισε τα τοστάκια των παιδιών»

- ❖ Η μορφολογία είναι ο κλάδος της γλωσσολογίας που μελετά τις σχέσεις μεταξύ των «κομματιών» της γλώσσας που έχουν κάποια σταθερή σημασία.
- ❖ Παραδείγματα μορφολογικών φαινομένων:
 - Το τεμάχιο {ακι} στη λέξη «τοστάκια», εμφανίζεται με την ίδια σημασία και σε άλλες λέξεις;
 - Πώς δηλώνεται η σημασία «πολλά» στις λέξεις αυτές;

Σημασιολογική ανάλυση

«Ο λαίμαργος γλωσσολόγος καταβρόχθισε τα τοστάκια των παιδιών»

- ❖ Η σημασιολογία είναι ο κλάδος της γλωσσολογίας που μελετά τις σχέσεις μεταξύ της μορφής και τη σημασίας των λέξεων.
- ❖ Παραδείγματα σημασιολογικών φαινομένων:
 - Τι θα άλλαζε αν αντικαθιστούσα τη λ. «καταβρόχθισε» με την λ. «έφαγε»;
 - Πέρα από αυτό που δηλώνει ρητά η λ. «λαίμαργος», υπάρχουν άλλες λιγότερο φανερές συνυποδηλώσεις;

Συντακτική ανάλυση

«Ο λαίμαργος γλωσσολόγος καταβρόχθισε τα τοστάκια των παιδιών»

- ❖ Η σύνταξη είναι ο κλάδος της γλωσσολογίας που μελετά τις σχέσεις μεταξύ των λέξεων που συνθέτουν ένα εκφώνημα.
- ❖ Παραδείγματα μορφολογικών φαινομένων:
 - Στο εκφώνημα αυτό, πώς ξέρουμε ποιος ήταν ο δράστης της ενέργειας;
 - Γιατί μπορώ να πω «των παιδιών τα τοστάκια» αλλά όχι «των τοστάκια παιδιών τα»;
 - Υπάρχει κάποια σχέση μεταξύ του εκφωνήματος αυτού και του «τα τοστάκια των παιδιών καταβροχθίστηκαν από τον λαίμαργο γλωσσολόγο;»

Έχει δει κανείς το κινητό μου;

Εστιάζοντας στις σχέσεις με το περιεχόμενο

Τι συμβαίνει όταν κάποιος πει: «Έχει δει κανείς το κινητό μου;»

- ❖ Για να απαντήσουμε το παραπάνω ερώτημα, πρέπει να ξέρουμε σε τι περιβάλλον πραγματώθηκε το εκφώνημα: ποιος το είπε, σε ποιους και σε τι συνθήκες;

Οι σχέσεις αυτές αφορούν τη **χρήση** της γλώσσας.

Πραγματολογική ανάλυση

«Έχει δει κανείς το κινητό μου;»

- ❖ Η πραγματολογία είναι ο κλάδος της γλωσσολογίας που μελετά τις σχέσεις μεταξύ όσων λέγονται και όσων γίνονται με τη γλώσσα.
- ❖ Παραδείγματα σημασιολογικών φαινομένων:
 - Θα μπορούσε το παραπάνω εκφώνημα να είναι μια έμμεση κατευθυντική πράξη;
 - Ποιες συνθήκες επηρεάζουν το πώς ερμηνεύεται το κάθε εκφώνημα;

Άλλες Οπτικές

Στη μελέτη της γλώσσας μπορούν να συμβάλλουν και άλλες επιστήμες, όπως:

- ❖ Η **ψυχολinguιστική** αντλεί στοιχεία από την αναπτυξιακή ψυχολογία για να μελετήσει πώς τα παιδιά κατακτούν μια γλώσσα.
- ❖ Η **κοινωνιογλωσσολογία** ερανίζεται από την κοινωνιολογία για να μελετήσει πώς οι κοινωνικές διαφοροποιήσεις αποτυπώνονται σε διαφορετικές διαλέκτους.
- ❖ Η **ανάλυση λόγου** εξετάζει πώς είναι οργανωμένα τα κείμενα, γραπτά και προφορικά, συχνά μέσα από το πρίσμα της ιδεολογίας.
- ❖ Η **διδασκτική της γλώσσας** συνθέτει στοιχεία από παιδαγωγική, ψυχολογία και θεωρητική γλωσσολογία για να υποβοηθήσει την εκπαίδευση.

Λέξεις-κλειδιά

Επίπεδα ανάλυσης:

Φωνητική – Φωνολογία

Μορφολογία

Σύνταξη

Σημασιολογία

Πραγματολογία

Γνωρίσματα της γλώσσας:

Καθολικότητα

Γραμμικότητα

Δημιουργικότητα

Επαναδρομικότητα

Μεταθετικότητα

Ανακλαστικότητα

Όψεις γλώσσας:

Δομή

Χρήση

Ανακεφαλαίωση

Μη ανθρώπινη επικοινωνία

Γνωρίσματα της ανθρώπινης
επικοινωνίας

Τελικά τι είναι η Γλώσσα;